

MUZEUM MIEJSKIE W ZABRZU

Bernard Szczech

BISKUPICE

zarys dziejów

Zabrze 1997

MUZEUM MIEJSKIE W ZABRZU

Bernard Szczech

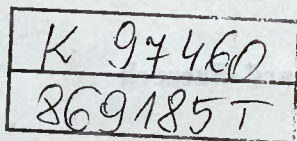
BISKUPICE

zarys dziejów

Zabrze 1997

SL 7c 2

Egz. archiwalny

6-58/15611

29.11.

(21-)

Wydawnictwo Muzeum Miejskiego w Zabrzu

Plac Krakowski 9, 41-800 Zabrze

Fax (032) 271-56-80

tel. (032) 271-56-89

Nakład: 500 egz.

ISBN 83-87436-05-4

„...My Viola, z Bożej łaski księżna kaliska, wiadomym czynimy oglądającym ten dokument, że za wolą syna naszego księcia Władysława, rzekamy się dla wsi pana biskupa wrocławskiego, zwanej Biskupice koło Bytomia, prawa poboru daniny „pouoz” i wszystkich innych nam przysługujących, które wsie rycerskie posiadają...”¹ Fragment powyżej przytoczonego przywileju księżnej Violi Bułgarki, wdowy po Kazimierzu I księciu opolskim, spisany 25 marca 1243 roku w Mechnicy koło Koźła jest najstarszym dokumentem wzmiankującym istnienie Biskupic, których początki nikną w mrokach dziejów.

W 1927 roku, w trakcie eksploatacji piaszczystych wydym nad rzeką Bytomką, odkryto epipaleolityczne i mezolityczne narzędzia i wyroby krzemienne. Wśród wyrobów należących do środkowej epoki kamienia, rozróżniono dwie grupy zabytków przypisanych do przemysłu płużskiego (północno-wschodnia Polska) oraz przemysłu ahrenburskiego (północne Niemcy).² Na podstawie odkrytego materiału uważa się rejon Biskupic za teren aktywnej penetracji koczowniczych grup myśliwskich po ostatnim zlodowaceniu. Jak długo trwała obecność człowieka prehistorycznego, jak też kiedy pojawiło się we wczesnym średniowieczu osadnictwo na obszarze dzisiejszego miasta Zabrze — nie wiadomo.

Górny Śląsk początku drugiego tysiąclecia stanowił trudny do przebycia teren pokryty gęstymi lasami, bagnami, poprzecinany licznymi strumieniami. Mimo bogactwa zwierzyzny, ryb i runa leśnego, sieć osadnicza zagęszczała się bardzo powoli. Aby temu zaradzić książęta śląscy czynili starania ułatwiające rycerstwu i Kościołowi działania osadnicze. Bulla papieża Hadriana IV z 25 kwietnia 1155 roku, wystawiona dla biskupstwa wrocławskiego a rejestrująca dobra Kościoła, wśród wielu nosi zapis: „circuitio super aqua Dragina vocatur”.³

Zwrot ten (objazd nad wodą Dragina zwany) przez większość historyków umiejscawiany jest nad rzeką Bytomką, tam gdzie później dokumenty odnotowały istnienie Biskupic,

Rudy, Zabrze i innych osad, które weszły w skład przynależnych biskupowi wrocławskiemu dóbr Ujazdu. W 1222 roku Kazimierz I, książę opolski, zezwolił biskupowi wrocławskiemu, Lorenzowi, na osiedlenie grupy osadników na bezludnych terenach należących do ordynacji ujazdowskiej.⁴ Prawdopodobnie w wyniku tych działań założono osadę, która przyjęła nazwę Biskupice. Niedługo później w 1241 roku najazd wojsk tatarskich pozostawił na Górnym Śląsku ruiny i zgliszcza. Spustoszony i wyludniony kraj podnosił się ze zniszczeń szczególnie poprzez wzmożoną kolonizację. Wspomniany wyżej przywilej książęcej Violi zwalniał poddanych biskupa z wielu uciążliwych obciążeń względem księcia. W 1260 roku Władysław książę opolski, dokumentami wystawionymi 30 listopada⁵ i 15 grudnia⁶ poszerzył przywileje osadnicze biskupa wrocławskiego na terenie Biskupic i w innych dobrach biskupich. W niedługim czasie w okolicy powstało szereg osad co uwidoczniła datowana na okres pomiędzy 1295 a 1305 rokiem „Księga uposażeń biskupstwa wrocławskiego”. Zapis w tak zwanym „Rejestrze Ujazdu”: „...w Biskupicach blisko Bytomia jest 66 małych łąnów, z których sołtys posiada 11 łąnów, pleban dwa, a pozostałe 53 pan. (...)”, informuje nie tylko o rozległości osady i istnieniu wolnego sołectwa.⁷ Ważną jest informacja o uposażeniu plebana, co wskazuje na istnienie kościoła a tym samym organizacji parafialnej. Mniej więcej w tym samym czasie w dokumencie wystawionym w Szobiszowicach 17 września 1297 roku, dotyczącym sprzedaży majątku Elgota (Ligota Zabrska) kmieciowi Radstawowi przez Paszkę Warmundowicza, świadkiem w sporządzeniu dyplomu był pan Nichus de Biskupiz (Mikołaj z Biskupic).⁸ Zagadką pozostanie pytanie kim był pierwszy znany nam z imienia mieszkaniec Biskupic? Plebanem, sołtysem a może szlachcicem — dzierżawcą biskupich łąnów? Równie trudno określić czas powstania kościoła w Biskupicach, które będące własnością biskupa wrocławskiego podlegały jurysdykcji biskupów krakowskich o czym informuje Bulla papieża Innocentego IV z 9 sierpnia 1245 roku („Biscopici villa que est iuxta Bithom

versus Cracoviam in episcopatu Póznaniensi" — wieś Biskupice, która jest w pobliżu Bytomia do Krakowa w biskupstwie poznańskim).⁶ Należy w tym miejscu wspomnieć, że w 1202 roku papież Innocenty III zatwierdził ostatecznie nową granicę pomiędzy biskupstwem krakowskim a wrocławskim, która aż do 1821 roku biegła po zachodniej stronie Biskupic, Zaborza i Mikulczyc. Sąsiednia parafia Zabrze przynależała już biskupstwu wrocławskiemu. Od 1326 roku Biskupice widnieją w spisach poboru świętopietrza. Nie wiadomo jednak dlaczego w tymże roku biskupicki pleban Mikołaj nie zapłacił poborcom.¹⁰ W 1354 roku biskupickie dobra wizytował biskup wrocławski Przecław z Pogorzeli, który jak zapisano w zaginionym dokumencie uposażył kościół w sąsiednim Zabrze gruntem o powierzchni 1,5 łana (huby) czyli ponad 25 ha.¹¹

Wiek XV przyniósł Biskupicom wiele zmian politycznych a także w dziedzinie gospodarczej i zaludnieniu. W początku wieku tereny Górnego Śląska pustoszone były przez oddziały husytów a następnie przez wojska polskie Krystyna z Koziegłów, który przez pewien czas obrał sobie swoją bazą wypadową pobliskie Gliwice. W trakcie działań zbrojnych spustoszeniu uległy i Biskupice. W 1465 roku biskup wrocławski Jodokus wydzierżawił „Dobra Ujazdu” w tym i Biskupice Janowi, księciu oświęcimsko-gliwickiemu. Wybuch wojny pomiędzy Kazimierzem Jagiellończykiem, królem polskim a Maciejem Korwinem, królem węgierskim, spowodował wiele zniszczeń w okolicach Bytomia. Podległe królowi polskiemu oddziały tatarskie spustoszyły także Biskupice. W 1491 roku mieszkańcy Biskupic wznieśli nowy drewniany kościółek pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela z wolnostojącą campanillą na terenie obecnego cmentarza przy ul. Bytomskiej. Miejsce posadowienia ołtarza głównego oznacza pozostawiona na pamiątkę murowana mensa ołtarzowa. Kościół konsekrowano dopiero w 1516 roku a jak zanotował w „Liber beneficiorum episcopatus cracoviensis” Jan Długosz: „...kościół i pleban posiadają własne wolne role i łąkę dla swego użytku i potrzeb”.¹²

W 1510 roku dobra biskupickie na okres 8 lat wydzierżawił pochodzący z Gliwic Krzysztof Nowoj, który dodatkowo za gruntu Zabrze i Sośnicy płacił 800 guldenów czynszu.¹³

W 1524 roku Jakub von Salza, biskup wrocławski sprzedał Biskupice szwagrowi Krzysztofa Nawoja, szlachcicowi Mikołajowi z Birawy. W ten sposób istniejąca kilka stuleci ordynacja Dóbr Ujazdu przestała istnieć. Chłopi Biskupic ciesząc się dotychczas znacznymi przywilejami poczęli tracić swą wolność.

W 1548 roku Baltazar von Promnitz, biskup wrocławski nadał braciom Janowi i Mikołajowi Birawskim przywilej na poszukiwanie i wydobywanie kruszców, zgodnie z prawem górniczym, na terenie Biskupic i okolicy. 22 lipca 1591 roku Biskupice przeszły w posiadanie Szambora Dluhomila, który jako dziedzic Zabrze, występujący pod nazwiskiem Zabrzieski jako negatywny bohater legend i podań ludowych przeszedł do historii jako nieubłagany zdzierca chłopów. Szambor nie posiadał męskiego potomka i niebawem Biskupice przeszły w ręce Gierałtowskich. Ród ten, wywodzący nazwisko od gniazda rodowego Gierałtowiec posiadał także: Rudę z Kuźnicą Rudzką, Paniówki, Chudów, Knurów, Orzegów, Szombierki, Zaborze, Sośnicę, Zabrze i połowę Przyszowic. Wizytacja biskupów krakowskich z 1598 roku uważa Jana Gierałtowskiego za sprawcę profanacji biskupickiego kościoła, który zajął dobra kościelne a kościół przekazał heretykom. Melchior Lwowski, nowy administrator kościoła był odszczepieńcem od zakonu dominikańskiego, posiadał konkubinę i dwoje dzieci.¹⁴ W 1601 roku na zjeździe duchowieństwa katolickiego w Oświęcimiu został „... za krnąbrność, wyrachowanie, rozmyślne i uporczywe nieposłuszeństwo ekskomunikowany...” przez biskupa krakowskiego.¹⁵ Jego następca, jak informuje wizytacja biskupia z 1619 roku, Kasper był odstępcą od zakonu norbertanów, przybył z Gliwic i posiadał od czterech lat żonę.

Po śmierci Jana Gierałtowskiego, która miała miejsce przed 1610 rokiem następcą został jego syn Wacław. On to

14 grudnia 1610 roku przyrzekł biskupowi wrocławskiemu punktualność w odprowadzaniu dziesięciny. Wacław zmarł we wrześniu 1622 roku i zgodnie z jego wolą dziedziczką została wdowa Joanna z Sedlnickich Gierałtowska, która ponownie wyszła za mąż za hrabiego Karola von Praschma jednak bez dzielenia swych dóbr z małżonkiem. W 1626 roku Joanna zmuszona była zaciągnąć 60000 talarów pożyczki od Piotra Konieckiego pod zastaw Biskupic, Zabrza, Rudy i innych dóbr. Pożyczka miała być spłacona w ciągu trzech lat.

W międzyczasie Górny Śląsk stał się terenem walk i przemarszów wojsk. Szczególnie miejscowa ludność odczuła obecność wojska Mansfelda, które dwukrotnie płądowały okolice Biskupic. Dług z powodu potęgujących się trudności nie został uregulowany i dobra Gierałtowskich zmieniły właściciela.

Piotr Starszy Koniecki, oprócz pozyskanych od Joanny z Sedlnickich Prażmowej dóbr, posiadał rozległe włości w okolicach Pszczyny i Nysy. Jednak i jego nie ominęły kłopoty spowodowane trwającą wojną trzydziestoletnią. Rekwizycje, kontrybucje i niepewny czas wojny zmusiły Konieckiego do oddania w dzierżawę części dóbr. W 1639 roku Biskupice zamieszkiwało 450 osób w tym 24 kmieci, 20 zagrodników i 7 komorników. Był także karczmarz i trzech miynarzy. Wieś liczyła ogółem 60 gospodarstw. Piotr Starszy Koniecki zmarł przed 1640 rokiem i zgodnie z jego wolą spadkobiercami miały pozostać dzieci: Piotr Młodszy z pierwszego małżeństwa miał przejąć posiadłości, Marianna i córki z drugiego małżeństwa Elżbieta i Anna miały otrzymać spłaty. Piotr Młodszy Koniecki z powodu młodego wieku przekazał zarządzanie swoimi dobrami wujowi Franciszkowi Konieckiemu a sam śladem wielu potomków górnośląskiej szlachty zapragnął studiować w dalekiej Italii.

Wyprawa do Włoch zakończyła się tragicznie. Piotr zmarł na obczyźnie krótko po opuszczeniu Zabrza. W tej sytuacji prawo dziedziczenia przeszło na żeńskie potomstwo Piotra Starszego Konieckiego.

Po wielokrotnych rozprawach sądowych, po pierwszym wyroku, apelacjach i dalszych rozprawach w Warszawie i Pradze, ostateczną decyzją sądową z 1643 roku dobra Biskupic, Zabrze, Rudy i innych miejscowości przyznano siostrze Piotra Mariannie zamężnej Aleksandrowi Biały-Bielskiemu. Przejście Biskupic w ręce Biały-Bielskich jakkolwiek nie poprawiło sytuacji chłopów wpłynęło jednak na ogólne unormowanie sytuacji na wsi. W 1644 roku założono księgę metrykalną co może być ostatecznym przejawem zakończenia reformacji w Biskupicach i sprowadzenia Marcellego Bienkowicza pierwszego po latach katolickiego plebana.¹⁶

W 1654 roku wzmiankowana jest szkoła parafialna a trzy lata później parafię odwiedził z polecenia biskupa krakowskiego wizytator. Aleksander Bielski zmarł w 1656 roku a jego żona Marianna w 1665.¹⁷ Wcześniej jednak około 1650/1654 roku przekazali swoje dobra w zarząd najpierw baronowi Karolowi von Sesswohl a następnie Janowi Gottliebowi, synowi Karola. Zarząd dobrami przez Zwolskich powodował wiele skarg. Ludność buntowała się przeciwko nadużyciom, księża przeciwko występującym przekroczeniom praw patronatu. Zła polityka gospodarcza doprowadziła do przybycia w dniu 19 listopada 1672 roku komisji, której zadaniem miało być zapoznanie się z zasadnością wnoszonych skarg i wyciągnięcia konsekwencji prawnych w stosunku do Zwolskich. Spisano wtedy urbarz biskupicki, który znany jest obecnie tylko we fragmentach opublikowanych przez ks. Knosallę na łamach czasopisma „Oberschlesien”.¹⁸

W tym samym czasie do Biskupic przybyła także komisja Officium Nyskiego, która dokonała dokładnego opisu kościoła św. Jana Chrzciciela. Biskupice roku 1672 zamieszkiwało 22 kmieci, 14 zagrodników, 14 komorników, karczmarz i 3 młynarzy. We wsi było 58 gospodarstw co w porównaniu z 1639 roku oznacza pogłębiający się upadek wsi.

W 1675 roku były dobra Gierałtowskich i Bielskich zostały kupione za sumę 71 000 talarów przez Jerzego barona Welczka, syna Jana zasłużonego na dworach cesarza Macieja

w Wiedniu i króla polskiego w Warszawie.¹⁹ Jerzy hrabia Welczek, starosta księstwa opolsko-raciborskiego witał w 1683 roku przeciągające przez Biskupice oddziały wojsk króla Jana III Sobieskiego spieszące z odsieczą oblężonemu Wiedniowi. Małżeństwo Welczków nie doczekało się potomstwa i po śmierci Jerzego (6.11.1687) Zabrze i Biskupice przypadły w udziale Annie Zuzannie von Rauthen rodzonej Welczek. Zmarła w 1704 roku Zuzanna z chwilą przejęcia odziedziczonych dóbr uczyniła ich zarządcą Karola von Kalkreut — jak głosi tradycja ród Kalkreut wywodzić miał się z odległej Portugalii. Anna Zuzanna zamieszkała wcześniej w Koszęcinie przeniosła się na zamek zabrzański. W pamięci potomnych zachowała się pamięć o niej jako o tej która unormowała zadrażnione stosunki z miejscowym duchowieństwem. Dokonała też wymiany i scalenia rozdrobnionych gruntów kościelnych w Zabrzu.

W 1706 roku spadkobierczynią i nową dziedziczką Biskupic została Anna Zuzanna Renata hrabina von Sobeck, żona Jana Bernarda III barona von Praschma, dziedzica Sławikowa i Sośnicowic. Dziedziczka Zabrze i Biskupic nie podzieliła swych dóbr z mężem i sama prowadziła swoje interesy gospodarcze i finansowe. Po śmierci męża w 1731 roku, poślubiła w 1738 roku Jana hrabiego Dunina a następnie uczyniła go swoim spadkobiercą. W latach jej rządów, kiedy proboszczem był Szymon Kuczewicz, w 1720 roku miała miejsce kolejna wizytacja biskupia. Z protokołu wizytacyjnego wiemy, że biskupicki kościół, do parafii którego oprócz Biskupic należała Ruda, Zabrze i Kuźnica Rudzka, o'rzymywał z pierwszych trzech miejscowości meszne w pszenicy i owsie natomiast Kuźnica Rudzka zamiast kołędzy w Boże Narodzenia i na Wielkanoc dawała po pięć sztab (szyn) zwyczajnego żelaza.²⁰

W 1736 roku w drukarni Homanna w Norymberdze ukazały się mapy księstw opolskiego i raciborskiego w opracowaniu I.W. Wiełanda, na których zaznaczono położenie Biskupic, sieci wodnej, młynów i kościoła. Kilka lat później wybuchła

pierwsza wojna śląska, w wyniku której król pruski, Fryderyk zwany Wielkim, przejął w 1742 roku ziemie śląskie. W wyniku przeprowadzonej w tym roku reformy administracyjnej Biskupice wraz z innymi miejscowościami parafii weszły w skład utworzonego powiatu bytomskiego. Miejscowość liczyła ówczesnie: 26 kmieci, 14 zagrodników i 7 komorników.

W 1744 roku zmarłą Annę Zuzannę Renatę pogrzebano w kościele Dominikanów w Gliwicach a dziedzicem został Jan hrabia Dunin ze Skrzynowa w Szpotowej Woli.²¹ Czasy Duninów były dla Zabrza okresem bujnego życia towarzyskiego i rozkwitu miejscowości. Panujący splendor zewnętrzny z biegiem czasu począł odstawać od położenia gospodarczego. Nie mogąc utrzymać w całości swych posiadłości, 13 sierpnia 1748 roku, hrabia Dunin sprzedał za 33 000 talarów Biskupice wraz z Rudą i Kuźnicą Rudzką Franciszkowi Wolfgangowi baronowi von Stechow, który w 1751 roku ze swych dóbr utworzył majorat (Familienfideikommiss).

W tymże roku po raz pierwszy wzmiankowany w Biskupicach był żyd, arendator piwa i wódki. Podkreślić należy, że społeczność wyznania mojżeszowego stanowiła nieznaczny odsetek mieszkańców; w 1793 odnotowano obecność Salomona Königsbergera, w 1812 Jakoba Schlesingera a w 1861 roku miejscowość zamieszkiwało 10 żydów. W 1756 roku miała miejsce kolejna wizytacja dekanalna, która ukazała stan ekonomiczny biskupickiej parafii. Szczególnie cennym jest opis zniszczonego przez burzę w 1845 roku drewnianego kościoła a także innych zabudowań plebańskich, oraz ich wyposażenia.²² W 1783 roku Ziemmermann na kartach swego „Opisu Śląska” tak scharakteryzował wioskę: „Biskupice przynależne panu baronowi von Stechow. Znajduje się tam szkoła, pański folwark i kościół katolicki. Zamieszkane przez 24 kmieci, 18 zagrodników, 4 komorników i 320 innych mieszkańców.”²³

W 1798 roku, z chwilą śmierci Franciszka Karola von Stechow ordynacja przeszła w ręce jego siostry Elżbiety, która

zaślubiona była Janowi Baptyście von Ballestrem. Ten wywodzący się z terenu Italii ród jeszcze w XVIII wieku piszący się Pallestro przyczynił się do wzrostu gospodarczego okolicy. W 1790 roku Salomon z Brabantu odkrył na terenie parafii biskupickiej (Zaborze) łatwe do eksploatacji pokłady węgla kamiennego, które stały się zaczątkiem kopalni „Królowa Luiza”. W 1797 roku na pograniczu Biskupic i Zabrze nastąpiło nadanie pola górniczego pod późniejszą kopalnię „Concordia”²⁴ Biskupice jednak przez długi okres czasu pozostawały spokojną wioską o wybitnie rolniczym charakterze. W pierwszej połowie wieku XIX, Biskupice ominęły dwie bardzo ważne inwestycje. Budowa szosy łączącej Królewską Hutę z Gliwicami zwanej „Kronprinzenstrasse” (1830) oraz linii kolejowej z Wrocławia do granicy Śląska w Mysłowicach przyczyniły się do rozwoju sąsiednich miejscowości, przez które poprowadzono wspomniane szlaki.

W Biskupicach w 1830 roku było: 55 domów, kościoł katolicki, szkoła, folwark, owczarnia, 3 młyny wodne i 415 mieszkańców. W 1845 wieś zamieszkiwało 655 osób a w 1854 roku już 739 mieszkańców w tym: oberżysta, restaurator, 4 kupców, piekarz, 4 rzeźników, 2 szewców i młynarz. Pierwsza połowa wieku była pasmem nieszczęść, które nie omijały Biskupic: epidemie cholery (1831, 1848, 1852) nieurodzaj i klęska głodu (1847/48), powódź (1845). Sytuacja zmieniła się z chwilą kiedy berliński fabrykant lokomotyw, August Borsig, stworzył podwaliny pod jednym z największych na Górnym Śląsku kombinatów górniczo-przemysłowych.

W 1861 roku wieś liczyła 1113, a w 1875 roku już 6.133 osoby. Wybudowanie kopalń, huty walcowni i innych zakładów w kompleksie Borsigwerku a także powstanie przy zakładzie nowoczesnego jak na ówczesne warunki osiedla mieszkaniowego przyciągało rzesze ludzi nie tylko z terenów Górnego Śląska. 27 października 1872 roku uruchomiono linię kolejową łączącą Bytom z Gliwicami.

Biskupice uzyskały wtedy dwa dworce kolejowe, które z racji oddalenia od osiedli mieszkaniowych mniej służyły

miejscowej ludności a bardziej podporządkowane były interesom bujnie rozwijającego się przemysłu. W 1880 roku w wydany w Warszawie „Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich” tak zanotowano: „Biskupice, niemiecka nazwa Biskupitz, wieś, powiat bytomski, parafia katolicka dekanatu bytomskiego, ludność prawie wyłącznie polska a bardzo liczna, do 1000 dusz dochodzi. "(.)” Borsigwerk, wzorowa osada hutnicza, górnicza i fabryczna, powiat bytomski, stacja drogi żelaznej, z Bytomia do Gliwic. Najumiejętniej urządzona i najeżona kominiarstwem osada, wielce schludna i rozwijająca się bardzo szybko; leży na południe od stacyi ”;” Ludwigsgluck kopalnia węgla kamiennego w Biskupicach, powiat bytomski, o 9 kilometrów od Gliwic, ma stację drogi żelaznej górno-szląskiej”.

Gwałtowny wzrost liczby mieszkańców wiązał się nierozłącznie ze wzrostem liczebności wspólnot religijnych i w związku z tym z zapewnieniem im odpowiednich warunków do praktyk religijnych.

Już w 1853 roku obok zniszczonego w czasie burzy starego drewnianego kościółka (1845) wmurowano kamień węgielny pod nową neogotycką świątynię. Kościół św. Jana Chrzciciela postawiony za sprawą hrabiego von Ballestrema poświęcony w 1857 roku. W 1880 roku wybudowano kaplicę oraz założono cmentarz z kaplicą pogrzebową dla wspólnoty ewangelickiej na Borsigwerku. Nieliczna ludność wyznania mojżeszowego należała początkowo do gminy żydowskiej w Bytomiu a po powstaniu do wspólnoty w Zabrze (Małe Zabrze). Wzniesiono także klasztor „Zgromadzenia SS Miłosierdzia”, fundacji Karola Wolfganga hrabiego von Ballestrem, kapliczkę św. Jana Nepomucena (1897), krzyże przydrożne (1895) i Grotę Maryjną przy Starej Szosie (1896). Rozwijający się przemysł i napływ kolejnych grup robotników wymuszał kolejne inwestycje w budownictwie mieszkalnym. Na przełomie, a szczególnie w początkach XX wieku powstało szereg bardzo ciekawych architektonicznie budynków i zespołów domów robotniczych: hotel z restauracją

(1897), kamienica projektu H. Kestermanna z 1899 r. (Bytomska 83), kamienica projektu G. Wodarza z 1909 (Bytomska 73), domy mieszkalne pracowników nadzoru technicznego huty Borsig z 1901 (Bytomska 90-92), zespół domów mieszkalnych dla pracowników huty tzw. Opleroki (Bytomska 87-105) oraz Kolonia Anna w zachodniej części Biskupic. Rozbudowa Biskupic wiązała się ze wzrostem liczby mieszkańców: 1875 — 6.133 osoby, 1900 — 9.396, 1905 — 13.285, 1910 — 15.244.

Wybuch pierwszej wojny światowej nie wpłynął zasadniczo na ogólną sytuację w Biskupicach z uwagi na znaczne oddalenie od głównych teatrów zmagañ wojennych. Wojna oprócz zwiększonej koniunktury na produkty biskupickich kopalń i fabryk przyniosła mieszkańcom wiele bólu po stracie najbliższych na polach bitewnych. Przegrana w wojnie przyczyniła się do radykalizacji i nacjonalizacji postaw czego dobitnym przykładem były powstania śląskie (1919 — 1921) oraz wzrostu znaczenia ugrupowań lewicowych szczególnie Komunistycznej Partii Niemiec.

20 października 1921 roku w wyniku przeprowadzonego plebiscytu oraz wystąpień zbrojnych szczególnie powstania majowego 1921 roku Rada Ambasadorów na konferencji w Paryżu dokonała podziału Górnego Śląska. W wyniku tego podziału granica państwowa poprowadzona została na obrzeżach Biskupic pozostawiając je w granicach Niemiec.

4 lipca 1922 roku, po opuszczeniu Górnego Śląska przez oddziały Międzysojuszniczej Komisji Rządzącej i Plebiscytowej, do Biskupic wkroczyły oddziały Grenadierów Pomorskich. Kilka dni później (12.07.) na granicy z Kuźnicą Rudzką i kolonią Szczęść Boże stanęły polsko-niemieckie słupy graniczne.

Lata dwudzieste przyniosły Biskupicom szereg inwestycji szczególnie o charakterze komunalnym. W 1924 roku przystąpiono do przebudowy systemu komunikacyjnego i budowy kanalizacji. Wymieniono nawierzchnię dróg, zbudowano

nową szosę łączącą Zabrze z Bytomiem (1925) oraz poprowadzono nową dwutorową linię tramwajową pomiędzy tymi miastami (1926). Zaznaczyć należy, że dotychczas transport kołowy odbywał się poprzez terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. W 1925 roku oddano do użytku nowy Dom Ludowy (Dom Kultury) oraz wybudowany na miejscu rozebranej w 1924 roku szkoły, Ratusz Gminy Biskupice. Wzniesiony w stylu ekspresjonizmu budynek, bogato zdobiony płasko-rzeźbami i witrażami niedługo spełniał swoją funkcję. 29 grudnia 1926 roku miało miejsce ostatnie posiedzenie Rady Gminy Biskupice gdyż decyzją władz pruskich likwidujących istniejący od 1873 powiat zabrzański włączono z dniem 1 stycznia 1927 roku Biskupice w skład miasta Zabrze.

W 1929 roku oddano do użytku w Biskupicach dwie szkoły: Katolicką Podstawową i Średnią (obecna SP nr 40) oraz Szkołę Podstawową przy Starej Szosie (obecna SP 20). W tym samym roku, w dniu 15 grudnia miała miejsce uroczystość poświęcenia kościoła Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny. Zbudowany został między innymi dzięki pomocy finansowej hrabiego Ballestrem (110.000 mk), Zakładów Borsig (50.000) i huty Donnersmarcka (30.000).

W 1932 roku zamknięto i przeznaczono do rozbiórki hutniczo-mechaniczną część zakładów Borsiga. W wyniku tego działania pracę utraciło kilka tysięcy pracowników. Zyskano jednak możliwość eksploatacji węgla znajdującego się w filarze ochronnym huty, przez co uchroniono przed likwidacją kopalnię „Hedwigswunsch”.

Wybuch drugiej wojny światowej, podobnie jak to miało miejsce w 1914 roku nie przyniósł pozornie większych zmian w życiu codziennym Biskupic. Sytuacja zmieniła się w pierwszym kwartale 1945 roku. W trakcie walk o Biskupice (25 — 27.01.1945) duże straty poniosła ludność cywilna nie biorąca udziału w walkach.

W lutym 1945 roku władze sowieckie podobnie jak to miało miejsce w innych częściach Górnego Śląska deportowały z Biskupic dorosłą ludność męską do katorżniczej pracy w sowieckich łagrach skąd po latach powrócili nieliczni. Sowieckie władze wojskowe dokonały demontażu i dewastacji zakładów przemysłowych a także rabunku prywatnego mienia mieszkańców.

19 marca 1945 roku nastąpiło oficjalne przejęcie administracji przez władze polskie jednak jeszcze w połowie kwietnia faktyczną władzę oprócz sowieckiego komendanta wojennego pełnił komitet „Freies Deutschland”.

Przejęcie władzy w Biskupicach wiązało się z przeprowadzeniem akcji weryfikacyjnej w wyniku której wielu mieszkańców zmuszonych zostało do opuszczenia swych rodzinnych stron na zawsze, wielu nie wyłączając byłych powstańców śląskich poddano rehabilitacji.

W latach czterdziestych Biskupice znalazły się w czołówce tak zwanego socjalistycznego współzawodnictwa pracy kiedy to przybyły z Francji górnik, Wincenty Pstrowski, śladem sowieckich stachanowców rzucił hasło „Kto wyrąbie więcej węgla ode mnie?”.

W 1960 roku Biskupice otrzymały nowy obiekt szpitalny z chwilą przekazania przez kopalnię „Pstrowski” zabudowań hotelu robotniczego. Lata osiemdziesiąte przyniosły Biskupicom szereg inwestycji w zakresie budownictwa mieszkaniowego. Powstało wiele nowych budynków mieszkalnych w kompleksie ulic Bytomska św. Jana, Puszkina i Kossaka. W ostatnich latach, co warto podkreślić, powstała pierwsza w tej dzielnicy szkoła o profilu humanistycznym — V Liceum Ogólnokształcące.

PRZYPISY:

1. Dokument pergaminowy zachowany w Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu. Zob. Bonenberg Marek, Najstarsze dokumenty z historii Zabrze, W: Kroniki miasta Zabrze, R. 11 (1978); Szczech Bernard, Ilustrowana kronika Biskupic. 1243 — 1993. Zabrze 1993 s 4.
2. Szydłowski Jerzy, Bytom pradzieje i początki miasta. Bytom 1966.
3. Midunsky Max J. Die urkunde Papst Hadrian IV fur das Bistum Breslau vom Jahre 1155. W: Zeitschrift des Vereins fur Geschichte Schlesiens. Bd. 70 s 22 — 62.
4. Knossala Josef, Zur Geschichte von Biskupitz, Kreis Hindenburg. W: Oberschlesien, Jh 18, H 8, 1919, s 163.
5. Codex Diplomaticus Silesiae. Breslau 1875. Bd 7/2, s 94 — 95.
6. Dokument pergaminowy zachowany w Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu. Zob. Bonenberg...; Szczech B., Ilustrowana... s 4 — 5.
7. Liber foundationis episcopatus wratislawiensis. CDS. Bd 14, s 92 — 93.
8. CDS Bd 7/2, regist nr 2478.
9. CDS Bd 14, s LXVII.
10. Drabina Jan, Horwat Jerzy, Jedynak Zdzisław, Bytom średniowieczny. Przekazy źródłowe 1123 — 1492. Opole 1985, s 91.
11. Knossala Josef, Geschichte der Stadt Hindenburg O/S (Zabrze). Katowice 1929, s 17. Także: Schultz Joseph, Plan posiadłości plebańskich w Zabrzu. Zabrze 1783. Rękopis w zbiorach Muzeum Miejskiego w Zabrzu Nr inw. MZ/1141/H. Reprodukowany częściowo w: Mras Peter, Szczech Bernard, Hindenburg O/S Stadt und Industrie. Zabrze miasto i przemysł. Dulmen (1993), s 10.

12. Długosz Jan, Liber beneficiorum episcopatus cracowien-
sis. Kraków 1864, t. 2. s. 198. Zobacz także: Szczech B.
Ilustrowana... s. 8.
13. Knossala J., Geschichte... passim; Knossala dr, Der ältere
Adel aus dem Beuthener Lande. Die Gegend vom Za-
brze-Hindenburg, maszynopis.
14. Wojtas M. ks. dr., Akta wizytacji dekanatów bytomskie-
go i pszczyńskiego w roku 1598. Katowice 1925, s. 77.
15. Maroń Franciszek ks. Dekrety egzekucyjne do protoko-
łów wizytacyjnych z roku 1598. W: Śląskie Studia Histo-
ryczno-Teologiczne. R.5 (1972). Zob. Szczech B.
Ilustrowana... s. 6.
16. Szczech B. Ilustrowana... s. 7 passim.
17. Knossala J. Geschichte... passim.
18. Knossala J. Zur Geschichte... s. 359.
19. ibidem passim.
20. Maroń Franciszek, Materiały źródłowe do dziejów Koś-
ciola w obecnej diecezji katolickiej W: Śląskie Studia
Historyczno-Teologiczne, R. 11 (1978); Szczech B.
Ilustrowana... s. 9 — 10.
21. Knossala J. Der ältere... s. 4 — 67.
22. Szczech B. Ilustrowana... s. 12 — 13.
23. Ziemmermann Friedrich Albert, Beiträge zur Beschrei-
bung von Schlesien, Brieg 1783, Bd. 2, s. 230.
24. Szczech B. Ilustrowana... passim.

Biblioteka Śląska w Katowicach

Id: 0030000430230

I 869185

Egz. archiwalny,

SL

Pracownia Śląska